
ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის რეგიონალურ ბიუროში 2012 წლის 18 სექტემბერს გამართული საჯარო დისკუსია თემაზე:

“დემოკრატიზაციის კრიზისი და ეთნო-პოლიტიკური კონფლიქტების ტრანსფორმაცია სამხრეთ კავკასიაში”

ძირითადი მომხსენებლები:

მარინა ელბაქიძე - მშვიდობის, დემოკრატიის და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტი (თბილისი, საქართველო)

თომას დე ვაალი - კარნეგის ფონდი საერთაშორისო მშვიდობისთვის, უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი (ვაშინგტონი კ/ო, ამერიკის შეერთებული შტატები)

გიორგი კანაშვილი - კავკასიური სახლი, აღმასრულებელი დირექტორი (თბილისი, საქართველო)

ლორენს შიტსი - საერთაშორისო კრიზისების ჯგუფი, პროექტის დირექტორი სამხრეთ კავკასიაში (თბილისი, საქართველო)

მოდერატორი: გოგი გვახარია, რადიო თავისუფლების ჟურნალისტი (თბილისი, საქართველო)

გოგი გვახარია - მოგესალმებით. იცით ალბათ ჩვენი დღევანდელი შეხვედრის თემა - **“დემოკრატიზაციის კრიზისი და ეთნო-პოლიტიკური კონფლიქტების ტრანსფორმაცია სამხრეთ კავკასიაში”**. წარმოგიდგენთ მომხსენებლებს: მარინა ელბაქიძე “მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიურ ინსტიტუტს” წარმოადგენს, თომას დე ვაალი კარნეგის ფონდის წარმომადგენელი გახლავთ, გიორგი კანაშვილი - კავკასიური სახლის აღმასრულებელი დირექტორია, ლორენს შითსი კი საერთაშორისო კრიზისების ჯგუფს წარმოადგენს. ამ ადამიანების პუბლიკაციებს კარგად ვიცნობთ და ეს, თუ არ ვცდები, ამ ადამიანების პირველი შეხვედრაა ამ თემაზე.

თომას დე ვაალს მოვუსმინოთ.

თომას დე ვაალი - მოგესალმებით, მოხარული ვარ, რომ თბილისში ვიმყოფები. ეს არის ერთ-ერთი იმ თემათაგანი, რომელსაც ვსვამ იმ კატეგორიაში, რომელსაც დაგლას ადამსი ეძახის სამყაროს, ცხოვრებას და მასზე საათობით შეგვიძლია ვისაუბროთ. მანამდე მოგახსენებთ, როგორ ვაპირებ ამ საკითხის განხილვას. სამხრეთ კავკასიაში კონფლიქტები დიდ პრობლემად რჩება. რიგითი მოქალაქეებისათვის ეს არ არის ყოველდღიური განხილვის საგანი, მაგრამ ისე არ უნდა მოხდეს, რომ საერთოდ აღარ მივაქციოთ ყურადღება, რადგანაც გრძელვადიან პერიოდში, ასევე ამ რეგიონის მომავლისთვის პრობლემურ საკითხად რჩება. ავიღოთ თუნდაც ყარაბაღის კონფლიქტი. ასევე მნიშვნელოვანია აფხაზეთის და სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტები.

ჩემი პერსპექტივიდან არის სამი ჩარჩო, რომელშიც ამ კონფლიქტების განხილვა შეგვიძლია. შევითხვა დავუსვათ საკუთარ თავს, რატომ ვერ ვახერხებთ მათ გადაჭრას. პირველი არის ხალხების დონეზე - ხალხი ხალხთან ურთიერთობაში. არ მჯერა, რომ აქ არის ფუნდამენტური პრობლემები. საერთოდ არ მჯერა ცნების - “ეთნიკური შეუთავსებლობა”, რომელზეც ზოგიერთი ცდილობს არგუმენტაციის დაფუძნებას. ბევრი ადამიანი, სწორედ ამ მიმართულებით საუბრობს, თუმცა კი ვხედავთ ბევრ მტკიცებულებას, რომ ამ კონფლიქტის მონაწილე ხალხი ერთმანეთს კარგად ეწყობა. მართალია, შეიძლება რამილ საფაროვის საქმე განვიხილოთ აზერბაიჯანში, მაგრამ ვფიქრობ ეს არის გამონაკლისი ქცევა კონკრეტული ინდივიდისა, რომელსაც ფსიქიკური პრობლემები აქვს. ბათუმში ვიყავი და იქ ხალხი ამბობდა, რომ ზოგიერთი სასტუმრო სავესე იყო სომხებით და აზერბაიჯანელებით. ხშირად ერთ სასტუმროში იყვნენ და საკმაოდ კარგად ეწყობოდნენ ერთმანეთს. მაგრამ მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არის ერთი კონკრეტული მაგალითი. შარშან მარნეულის რაიონის სოფელ ხოჯორნში ვიყავი, სა დაც ერთად ცხოვრობენ აზერბაიჯანელები და სომხები. ისინი ძალიან კარგად ეწყობიან ერთმანეთს, ერთმანეთზეც ქორწინებიან, დადიან ერთმანეთის ქორწინებში, პანაშვილებზე, ქუჩაში ერთმანეთს ელაპარაკებიან, ერთმანეთის ენაზე საუბრობენ. ამ დონეზე ყველაფერი კარგად არის.

ზუგდიდის რაიონშიც ვიყავი რამდენიმე დღის წინ. ვიყავი სოფელ ორსანტიაში, რომელიც მდებარეობს აფხაზეთის ადმინისტრაციულ საზღვართან. შეგიძლიათ აფხაზურ ნომრიანი მანქანები ნახოთ ზუგდიდში, იმიტომ რომ ხალხი სამკურნალოდ ან სავაჭროდ ჩამოდის. ყველამ კარგად იცის საქართველოში ამ ფაქტების შესახებ, მაგრამ ნაკლებად ცნობილია ის, რომ არსებობს მეგრული სოფლები, რომლის მკვიდრნიც აფხაზეთში, გაგრამი ან ბიჭვინთაში მუშაობენ, იმიტომ რომ უმუშევრობის დონე აქ საკმაოდ მაღალია. ვიმეორებ, არსებული რეალობა არ მიესადაგება ზემოთ აღნიშნულ სტერეოტიპს.

ხალხთა შორის ურთიერთობის დონეზე ყველაფერი კარგად არის. თუმცა ძალიან მიაძინებდა ვერ მივუდგებით ამ საკითხს. იმიტომ რომ ყველაფერს აქვს თავის

პოლიტიკური კონტექსტი და მიუხედავად იმისა, რომ ხალხი შეიძლება ერთმანეთს ძალიან კარგად ეწყობოდეს, მაინც შეიძლება ერთმანეთთან ბრძოლის მდგომარეობაში იყვნენ, იმიტომ რომ ამას თავიანთი ხელმძღვანელები უბრძანებენ. თუ პოლიტიკური კონტექსტი მოითხოვს, ეს ადამიანები შეიძლება ახალ კონფლიქტშიც ჩაებან. ეს არის მეორე ჩარჩო, რომელსაც შეიძლება პოლიტიკური დავარქვით, ანუ პოლიტიკურ დონეზე, პოლიტიკური კონსტრუქციის დონეზე ინტერაქცია. მჯერა, რომ ეს კონსტრუქცია ვერ გადაჭრის კონფლიქტს. ის სხვაგვარად მუშაობს. არსებობს ერის ჩამოყალიბების ელემენტი ამ კონფლიქტებში. აქ არის გარკვეული ტერიტორიის ფლობის საკითხი, რომელიც მიესადაგება ეროვნულ იდეებს და ამ ტერიტორიის დაკარგვა ეროვნული იდეის დაკარგვას უტოლდება. ამას ვხედავთ, როდესაც ვესაუბრებით სომხებს და აზერბაიჯანელებს, ამიტომ როდესაც ყარაბაღზე ვსაუბრობთ, შეუძლებელია მათი გადარწმუნება. ყარაბაღი ძალიან პატარა ტერიტორიაა მცირეოდენი მოსახლეობით და ვერ ხერხდება შეთანხმების მიღწევა. 95% მოსახლეობისა, რომელიც ახლა იქ არ ცხოვრობს, ვერ თანხმდება ამ საკითხზე, იმიტომ რომ ეს არის ეროვნული იდეა, ნაციონალური იდეა და ვერ ეგუებიან ყარაბაღის დაკარგვას.

ეს მოსაზრება ძალაშია საქართველოს კონფლიქტებთან მიმართებითაც. საქართველოში დამატებით ეს არის ანტიკოლონიური ელემენტი იმ გაგებით, რომ აქ რუსეთიც ფიგურირებს და ისიც მტრად არის მიჩნეული. არის პოსტსაბჭოთა ავტორიტარული ელემენტიც, რომელიც თან ახლავს ამ კონფლიქტების აგების საკითხს. კიდევ ერთხელ ვამბობ, ეს არის პოლიტიკური კულტურა, რომელშიც კომპრომისის ელემენტი როგორც ასეთი, არ არის სათანადოდ აღქმული.

ავიღოთ არჩევნების თემა საქართველოში. წარმოდგენილია ორი ძლიერი პიროვნება, რომლებზეც ყოველდღე საუბრობენ, და საუბრობენ სრულ გამარჯვებაზე. 9 მაისს ყარაბაღში, სტეპანაკერტში, რუსულ სატელევიზიო არხზე ვნახე ფილმები ომზე, გერმანიაზე გამარჯვებაზე. მაშინ ვიფიქრე, ესეც ხომ არ არის პრობლემის ნაწილი, იმიტომ რომ ესენი არიან მოქალაქეები, რომლებიც საბჭოთა პერიოდში ცხოვრობდნენ, როდესაც მარტო ერთი მხარის ტოტალურ გამარჯვებაზე იყო საუბარი. მნიშვნელოვანია, კონფლიქტის მხარეები რამდენად მიელტვიან ერთი მხარის სრულ გამარჯვებას. საბოლოო პოლიტიკური ელემენტი არის ეს ინსტრუმენტული ელემენტი, ანუ როგორ გამოიყენება ეს კონფლიქტი მმართველი პარტიების მიერ, რომლებსაც არა აქვთ გამყარებული ლეგიტიმურობა თავისუფალი არჩევნების მიერ და საუბრობენ ლეგიტიმურობაზე. ომი შეიძლება მათ იდეებთან იყოს დაკავშირებული. იმიტომ რომ მათ მიერ კონფლიქტი შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც ინსტრუმენტი და თუ ადამიანები არალოიალურები იქნებიან ამის მიმართ, შეიძლება აგენტებად მოიხსენიონ. აფხაზეთში შეიძლება იყოს საქართველოს აგენტი, თბილისში შეიძლება იყოს რუსეთის აგენტი და ა.შ. მოკლედ, ეს არის კონფლიქტი, როგორც ინსტრუმენტი. და ეს არის შუალედური ჩარჩო.

უფრო ფართო ჩარჩო არის გეოპოლიტიკური კონტექსტი, რომელშიც ეს კონფლიქტები არის მოთავსებული. მინდა განვასხვავო ერთმანეთისგან ყარაბაღისა და საქართველოს კონფლიქტები. ყარაბაღის კონფლიქტის შემთხვევაში არის გეოპოლიტიკური კონკურენცია. მაგრამ ძირითადად არის კონსენსუსი ევროპას, ამერიკასა და რუსეთს შორის. ეს კონფლიქტი უნდა გადაიჭრას. შეიძლება უთანხმოება იყოს სამშვიდობო ძალების მიმართ, მაგრამ ძირითადი შეთანხმება არსებობს. ამერიკელები აქ მოწინავე როლს ასრულებენ ხოლმე. ასევე ფრანგები და რუსებიც. გასული წელი რომ გავიხსენოთ, ვნახეთ ობამა და სარკოზი, რომლებიც მხარს უჭერდნენ მედვედევის ინიციატივას. ეს სამი ქვეყანა ფიგურირებს ძირითადად ამ კონფლიქტის შესახებ საუბარში. არ ვიზიარებ იმ იდეას, თეორიას, რომ თითქოს რუსეთი ამ კონფლიქტის ბლოკირება ახდენდეს. ვსაუბრობ იმაზე, რომ ალბათ იქნება ფრმელვადიანი და

ინტენსიური მოლაპარაკებები აზერბაიჯანისა და სომხეთის ლიდერებთან. ჩემი აზრით რუსეთს უნდა ამ კონფლიქტის გადაჭრა, მაგრამ თავის დროზე. ყარაბაღის პრობლემას არ განაპირობებს მარტო თანხმობის ნაკლებობა, აქ ძალისხმევის, სურვილის ნაკლებობაც არის. აქ არიან ადგილობრივი მონაწილეები, რომლებიც უკუაგდებდნენ საერთაშორისო ზეწოლას. საერთაშორისო თანამეგობრობაც რომ ავიდოთ, მათთვის ეს არ არის ნომერ პირველი საკითხი. ეს არის შუალედური დონის საკითხი და შესაბამისად ადგილობრივი სურვილი, რომ ისე დარჩეს ყველაფერი, როგორც არის, ანუ სტატუს ქვო შენარჩუნდეს, უფრო ძლიერია, ვიდრე საერთაშორისო თანამეგობრობის აზრების მიყოლა.

აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტი გეოპოლიტიკური საკითხია. ეს არის სამგანზომილებიანი კონფლიქტი. არის ქართული მხარე, აფაზური ან ოსური, და არის რუსული მხარე, რაც ეს ამ კონფლიქტს უფრო ამძიმებს. 2006-2008 წლებში ამერიკა დიდ მხარდაჭერას უცხადებდა საქართველოს მთავრობას. შეიძლება ითქვას, რომ 2008 წლის ომი „წარმომადგენლობითი“ ომი იყო რუსეთსა და ამერიკას შორის, მაგრამ ეს არის გეოპოლიტიკური საკითხი. ეს იმდენად ძლიერად არ არის წარმოჩენილი აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის შემთხვევაში. სამხრეთ ოსეთში რუსეთს არ გააჩნია მთავარი სტრატეგიული ინტერესი. მათთვის სამხრეთ ოსეთი არის ინსტრუმენტი.

რაც შეეხება აფხაზეთს, აქ უკვე სტრატეგიული ინტერესი არსებობს. სწორედ ეს ართულებს ამ კონფლიქტის გადაჭრას. ალბათ საერთაშორისო ინტერესი ამ პრობლემების გადასაჭრელად საკმარისი არ არის. ერთი პატარა ამბით დავასრულებ გამოსვლას, რომელიც ჩემმა უფროსმა მიაშმო, ის გახლდათ ამერიკის ელჩი რუსეთში [ჯეიმს ქოლინზი, კარნეგის ფონდი საერთაშორისო მშვიდობისთვის - რუსეთისა და ევრაზიის პროგრამის დირექტორი, ამერიკის შეერთებული შტატების ელჩი რუსეთის ფედერაციაში 1997-2001 წწ.]. 1996წელს, როდესაც ევგენი პრიმაკოვი ცდილობდა მოეგვარებინა აფხაზეთის კონფლიქტი, აფხაზეთმა პრინციპში მიიღეს მისი მიდგომა, ვინაიდან საუბარი კონფედერაციულ მოწყობაზე იყო, მაგრამ საქართველოსთვის მიუღებელი იყო ამგვარი შეთანხმება. საუბარი იყო გაეროს სამშვიდობო ძალების შეყვანაზე აფხაზეთში. მაგრამ ვაშინგტონს არ აინტერესებდა მხარი დაეჭირა ამ პროცესისთვის, რადგანაც ძალიან რთული საკითხი იყო და ძალიან ძვირი დაჯდებოდა სამშვიდობოების გაგზავნა ამ ტერიტორიაზე. ეს არის 90-იანი წლების სიტუაცია. ათი წლის შემდეგ დასავლეთის ქვეყნები უკვე სასოწარკვეთილები ცდილობდნენ საერთაშორისო სამშვიდობო ძალების შეყვანას აფხაზეთში. მაგრამ უკვე ძალიან გვიან იყო.

გოგი გვახარია - დიდი მადლობა. ალბათ დაისმება შეკითხვები, მაგრამ ჯერ მომხსენებლებს მოვუსმინოთ. სიტყვას გადავცემ ბატონ შითსს.

ლორენს შითსი - წინა გამომსვლელმა ზოგადად მიმოიხილა თუ რა პრობლემები არსებობს რეგიონში, მე ცოტა უფრო კონკრეტულად ვისაუბრებ აზერბაიჯანის კონფლიქტის შესახებ. პრინციპში ამას ომი შეიძლება ვუწოდოთ, იმიტომ რომ ამ კონფლიქტში ხალხი დღემდე იღუპება. მიმდინარე წლის ივნისში, თუ არ ვცდები 16 ადამიანი მოკლეს, თითქმის გამუდმებით მიმდინარეობს სროლა. აზერბაიჯანში ვიყავი საფაროვის საქმეზე, როცა ის ბაქოში უნგრეთიდან ჩამოვიდა სპეციალური თვითმფრინავით. ის არა მარტო აღადგინეს სამხედრო სამსახურში, არამედ დააწინაურეს კიდევ. რობერტ ქოჩარიანი, სომხეთის ყოფილი პრეზიდენტი თავის დაბადების დღეს ზეიმობდა და ეს ყველაფერი ერთმანეთს დაემთხვა.

რა არის ამ დისკუსიის მიზანი? ჩემი აზრით, შეკითხვა შეიძლება ასე დავსვათ: არის თუ არა პრობლემა ის, რომ ამ რეგიონში სრული დემოკრატია არ არსებობს? თუმცა კი ვიღწვით დემოკრატიის მისაღწევად. ეს ხომ არ არის კონფლიქტების მოუგვარებლობის მიზეზი? იმიტომ რომ ადამიანების ურთიერთობის დონეზე, ან თუნდაც ფორმალური სამშვიდობო შეთანხმებების დონეზე თითქოს ყველაფერი ნორმალურადაა. საკუთარ თავს ვუსვამ რამდენიმე წინააღმდეგობრივ შეკითხვას, მაგრამ მოდით ვისაუბროთ იმაზე, რაც ჩვენ ვიცით.

მთიანი ყარაბაღის, აფხაზეთის ან სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტები საბჭოთა კავშირის პერიოდშიც არსებობდა. არსებობდა ა თუ არა? დიახ, არსებობდა. ლატენტურად არსებობდა ა, იმიტომ რომ ნებისმიერმა ადამიანმა, ვინც ამ საკითხებს იკვლევს, იცის, რომ 1970-90-იან წლებში იყო მოწოდებები აფხაზეთის მხრიდან. ისინი ითხოვდნენ აფხაზეთის მთავრობა ცალკე სუბიექტად ყოფილიყო წარმოდგენილი საბჭოთა კავშირში, და მათ ვინც საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში მუშაობდნენ ამ წლებში, ხშირად უხდებოდათ შეხება ამ კონფლიქტთან, მაგალითად სოფლების სახელები იცვლებოდა, აფხაზურის მაგივრად ქართული სახელები ერქმეოდა.

იგივე შეიძლება ითქვას მთიან ყარაბაღზეც, სამხრეთ ოსეთზეც. მაგრამ მაშინ ეს დემოკრატიათან არ ყოფილა დაკავშირებული, იმიტომ რომ საბჭოთა კავშირი არ იყო დემოკრატიული ქვეყანა. მაგრამ ძალიან ძნელია ახლა იმის თქმა, თუ რა მოხდა 1980-იანი წლების ბოლოს ან 1990-იან წლებში დემოკრატიის მხრივ. ეს იყო ქუჩის დემოკრატია, როდესაც შეხედულებების უმეტესობა მოსახლეობის უმეტესობის მიერ ქუჩაში გამოიხატებოდა. ამ დროს მე, როგორც ჟურნალისტი, 1992 წლის თბილისის მოვლენებს აღვწერდი. რაც შეეხება სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტს, იმ პერიოდში მალევე დაიწყო. ეს იყო მოვლენები, რომლებიც არ იყო მხოლოდ მასების ემოციების ნაწილი. შეიძლება ამას დავარქვათ დემოკრატია? რასაკვირველია, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ეს იყო ის პროცესი, რაც კონფლიქტში ნაკლებად რეპრესიულ გარემოში ტრანსფორმირდა, „პერესტროიკის“ ბოლო პერიოდში. ამიტომაც ერთ-ერთი საკითხი, რასაც მინდა ხაზი გავუსვა - ეს კონფლიქტები დაიწყო იმ რეჟიმებით და მთავრობებით, რომლებიც უფრო და უფრო წარმოადგენდნენ იმას, თუ რას ფიქრობდა ხალხი იმ დროს. ეს გახლდათ ემოციური ასპექტების ერთგვარი პოლიტიკური გამოვლინება. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მოხდა ამ ემოციების გამოშვება მაშინ, როცა მოსკოვმა კონტროლი დაკარგა და საბჭოთა კავშირი დაშლის პირას აღმოჩნდა. ამგვარად მაშინ ეს არ იყო მხოლოდ ეთნონაციონალისტური სენტიმენტები. ეს იყო ქუჩის დემოკრატია და არა განვითარებული დემოკრატია, რომელზეც შეიძლება სახელმძღვანელოებში ვკითხულობდეთ.

უნდა აღინიშნოს, რომ თუნდაც ის სისტემები რომ ავიღოთ, რომლებიც მხარს უჭერენ თავისუფალ გამოხატვას, ან დემოკრატიის ელემენტებს, აქ ხალხს შეუძლია დაიწყოს ეთნიკური ომები და შექმნან დამაბულობა. თუ შევხედავთ 1990-იანი წლების ადრეულ პერიოდს, როცა ეს ომები ჯერ კიდევ მიმდინარეობდა, ამ პერიოდში დემოკრატიულად იქნა არჩეული აზერბაიჯანის პირველი პრეზიდენტი, აიაზ მუტალიბოვი და სომხეთის პირველი პრეზიდენტი ლევონ ტერ პეტროსიანი. ეს უკანასკნელი ნაკლებად იყო დაკავშირებული მთლიანი ყარაბაღის კონფლიქტთან, ვიდრე ქოჩარიანი. გაყალბდა არჩევნები 1996 წელს [საპრეზიდენტო არჩევნები], რომელსაც ტერ-პეტროსიანი საგარეო საქმეთა მინისტრ ვაზგენ მანუკიანთან აგებდა. 2008 წელს სომხეთში გამართულ არჩევნებში მონაწილე ლევონ ტერ პეტროსიანი და სარქისიანი [სერჟ სარქისიანი, სომხეთის მოქმედი პრეზიდენტი] ერთმანეთს ადანაშაულებდნენ ყარაბაღის კონფლიქტში. ეს არ არის ავტორიტარული მთავრობისთვის დამახასიათებელი ამბავი, რომელსაც შეუძლია ნაციონალისტური ტენდენციები ან ეთნონაციონალისტური მიდგომები

გამოხატონ. და რომ ვისაუბროთ დემოკრატიაზე ან დემოკრატიის ჩამოყალიბებაზე, ან განვითარებად დემოკრატიაზე, ამასაც შეუძლია კონფლიქტში წვლილი შეიტანოს.

2008 წელს, როდესაც დავბრუნდი სომხეთში, თვალში მ მოხვდა ტერმინოლოგიის ცვლილება. 1996 წელს შევხვდი მთიანი ყარაბაღის დე ფაქტო პრეზიდენტს [რობერტ ქოჩარიანი, მთიანი ყარაბაღის დე-ფაქტო პრეზიდენტი 1994-1997 წწ; სომხეთის პრეზიდენტი 1998-2008 წწ.]. საკმაოდ ვრცელი საუბარი გვქონდა. მანამდე შევხვდი ლიბანელი სომხების წარმომადგენლებს. ისინი ამ ტერიტორიას ოფიციალურად ეძახდნენ „ოკუპირებულ ტერიტორიას“, რომელსაც ისინი არ დააბრუნებდნენ. აქ იყო დამოუკიდებლობაზე, ან სომხეთთან გაერთიანებაზე საუბარი. პრესაში ამ ტერიტორიებს “გათავისუფლებულ ტერიტორიებად” მოიხსენიებდნენ, მაგრამ ზოგისთვის ეს “ოკუპირებული ტერიტორიები” იყო.

შემდეგ აზერბაიჯანშიც მქონდა შეხვედრები. შევხვდი ადამიანებს, რომლებსაც სხვადასხვანაირი გაგება ჰქონდათ ამ ტერმინებისა. ადამიანი, რომელსაც შევხვდი, პარლამენტის ერთ-ერთ კომიტეტს წარმოადგენდა, იმ პოლიტიკური კლასის წარმომადგენელი იყო, რომელიც ეთნიკური აზერბაიჯანელებისაგან შედგება. ესენი არიან ერევნიდან წამოსული აზერბაიჯანელები, რომლებიც 1980-იან წლებში აიძულეს დაეტოვებინათ ერევანი. ეს ადამიანი მმართველი პარტიის წევრი იყო, მაგრამ საკმაოდ თავისუფლად და ღიად საუბრობდა. მცირეწლოვანი ვაჟიშვილი ჰყავდა. როცა მისი შვილი 6-7 წლის გახდა, მამამისმა აუხსნა ბავშვს, რომ ის აზერბაიჯანელია, მაგრამ წარმოშობით ერევნიდან იყო. ბავშვი აღაშფოთა მამის სიტყვებმა და თქვა, “როგორ, შენ სომეხი ხარ?! სომხები ხომ ჩვენი მტერები არიან. ჩვენ გვძულს ისინი, რადგან მიწა წაგვართვეს”. ეს ამ ისტორიის სამწუხარო ნაწილია. მაგრამ ეს პარლამენტარი ამბობდა, ავტორიტარული რეჟიმი იქნება თუ დემოკრატიული, ამის გადასაჭრელად უკან უნდა დავბრუნდეთ, და ვისაუბროთ იმ პროპაგანდაზე, რაც გენერირებული იყო მთავრობის და მოსახლეობის მიერ, და საჭიროა ისტორიის გადაფასება. აზერბაიჯანში პასუხი შეიძლება იყოს ის, რომ უნდა მოვამზადოთ ხალხი კომპრომისისთვის, დემოკრატიისთვის. ძალიან ცოტაა საამისოდ ფინანსური და პოლიტიკური სტიმული. ხალხი ალბათ იკითხავს, რატომ სთავაზობენ განხვავებულ შეხედულებას 15 წლის შემდეგ. გაიკვირვებენ, ადრე თუ არ საუბრობდნენ, ახლა რატომ უნდა იყოს საუბარი კომპრომისზე. უარი ვთქვათ ყარაბაღზე და ვისაუბროთ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე თუ როგორ?

ამას შეიძლება წლების განმავლობაში დასჭირდეს მომზადება. ჩვენ შეიძლება ვისაუბროთ სამოქალაქო საზოგადოებაზე, როგორც საშუალებაზე იმისათვის, რომ ხალხს შორის დამყარდეს ურთიერთობა და ამან პროგრესი მოიტანოს. არცერთ ჩვენთაგანს ამასთან დაკავშირებით პრობლემა არ ექნება. პრობლემა დგება მაშინ, როდესაც ცდილობთ გააანალიზოთ სამოქალაქო საზოგადოების როლი ამ პოლიტიკური ბერკეტების დონეზე. სამოქალაქო საზოგადოება კი ამასთან შეიძლება მჭიდროდ არ იყოს დაკავშირებული, არც სომხეთში, არც აზერბაიჯანში. საფაროვის საქმე რომ ავიღოთ, ამან სომხეთში გამოიწვია კანონპროექტის ინიცირება სომხეთის მიერ მთიანი ყარაბაღის აღიარების შესახებ.

2009 წელს შევხვდი სომხეთის ერთერთი ნაციონალისტური პარტიის წარმომადგენელს. არც გამჩენია კითხვა, რას განიცდიდა ეს ქალბატონი მას შემდეგ, რაც სარქისიანი და ალიევი დაბრუნდნენ თავიანთ პოსტებზე და ორივეს ჰქონდა მიღწეული სიტყვიერი შეთანხმება, რომ დაიცავდნენ იმ პრინციპებს, რომლებიც გადაჭრიდა სომხურ-აზერბაიჯანულ კონფლიქტს [მინსკის ჯგუფის ხედვა, რომელიც მოცემულია 2009 წლის მადრიდის დოკუმენტში]. ეს დიდ წინააღმდეგობასთან იყო დაკავშირებული, იმიტომ რომ თავის დროზე ორივემ ბევრი ისეთი დამატებითი პირობა შემოიღო, რომელიც ორივე მხარისთვის პოლიტიკურად არცთუ ისე

მისაღები იყო. რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, სარქისიანმა 2009 წელს სიტყვით მიმართა ალიევს, და შეთანხმდნენ, რომ კონფლიქტის გადაჭრისთვის წინ უნდა წასულიყვნენ 6 პრინციპზე დაყრდნობით [მადრიდის დოკუმენტის პრინციპები]. სომხეთში ჩატარდა გამოკითხვა, რომელმაც აჩვენა, რომ მოსახლეობის მხოლოდ 30% უჭერდა მხარს ამ პრინციპებს, დანარჩენი მოწინააღმდეგე იყო. მთელი ათი წლის განმავლობაში ისმოდა, რომ ეს არის ისტორიულად სომხური ტერიტორია, და რომ არ აპირებდნენ ამის დათმობას. ეს ტერიტორია უკვე სომხურ სახელებს ატარებდა, ცხოვრობდნენ თუ არა იქ სომხები, ამას აღარ ჰქონდა მნიშვნელობა. ტარდებოდა არქეოლოგიური გათხრები და ისტორიული ქალაქის ნარჩენები იქნა აღმოჩენილი. როდესაც ვლასპარაკობდით პირველ ნაბიჯზე, რომლის შედეგადაც შეიძლება ამ ტერიტორიის ნაწილი ყოფილიყო დაბრუნებული, ყველაზე შოკისმომგვრელი ამ პარლამენტარისგან ჩემთვის იმის გაგონება იყო, რომ თუ მათი პრეზიდენტი სომხურ მიწას ერთი სანტიმეტრითაც კი დააბრუნებს, ის უნდა მოკვდეს. ვთხოვე, გაემეორებინა ნათქვამი. მან გაიმეორა: თუ სარქისიანი ამ ტერიტორიის ერთ სანტიმეტრსაც კი დააბრუნებს, მაშინ ეს კაცი მოკლული უნდა იქნას. ალბათ გექმნებათ წარმოდგენა, თუ როგორი პროპაგანდა მუშაობდა, თუ როგორ იყო მიტანილი ხალხამდე ეს ყველაფერი და რამდენად ღრმა სამუშაო არის ჩასატარებელი, რომ განწყობები შეიცვალოს. ძალიან შემზღვეველი ფაქტორია, როდესაც ცდილობ მოძებნო კონფლიქტების გადაწყვეტის მიდგომა არსებული რეჟიმების ხასიათიდან გამომდინარე, იმ რეჟიმებიდან, რომლებიც შორს არიან ლეგიტიმურობისგან, და თუ დემოკრატიული სისტემებისკენ წახვალ, სადაც ადამიანებს წლების განმავლობაში უმეორებენ, ეს ასე უნდა შეიგრძნოთ, ასე უნდა გჯეროდეთ, ამ თემას ღიად დავტოვებ, აღარ გავაგრძელებ. არ ვამბობ, რომ დემოკრატია შემაფერხებელი ფაქტორია, მაგრამ არსებობს სხვადასხვა მიმართულებები, რომლითაც ხდება კონფლიქტების მოგვარება ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, მაგრამ ამას ძალიან დიდი დრო სჭირდება. რეალობა ასეთია.

გოგი გვახარია - დიდი მადლობა. ბატონმა ლორენსმა აღნიშნა, რომ მიზეზები უნდა ვეძებოთ ახლო წარსულში. მაგალითად 1980-იანი წლების ბოლო, ჩემი აზრით, განსაკუთრებით საინტერესო პერიოდი იყო ამ თვალსაზრისით. ამ დროს კონფლიქტები ღიად გამოჩნდა. 1990-იანი წლების დასაწყისში ზვიად გამსახურდიამ გამოაცხადა კავკასიური სახლის ავტორობაზე პრეტენზია. აღმოჩნდა, რომ კავკასიური სახლის იდეა არსებობდა, მაგრამ კავკასიური სახლის ცენტრი, ან ამ კავკასიური სახელმწიფოს დედაქალაქი მაინცდამაინც თბილისი უნდა ყოფილიყო, რამაც ბუნებრივია ეჭვი დაბადა კავკასიური სახლის იდეის მიმართაც. სწორედ მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ამ წრის და საზოგადოების მთავარ მტრად იქცა “კავკასიური სახლი”, როგორც კონკურენტი კავკასიური სახლის იდეისა, სრულიად სხვანაირად წარმოჩენილი იდეისა. ამიტომ ძალიან მიხარია, რომ ჩვენს დისკუსიაში მონაწილეობს “კავკასიური სახლის” აღმასრულებელი დირექტორი. ახლა ბატონ გიორგი კანაშვილს გადავცემ სიტყვას და ვთხოვ, ილაპარაკოს ტრანსფორმაციაზე, ცვლილებებზე, თუ რა იყო გუშინ და რა არის დღეს, ან რა შეიძლება მოხდეს ხვალ კონფლიქტებთან დაკავშირებით.

გიორგი კანაშვილი - გამარჯობა. მე წარმოვადგენ კულტურულ ურთიერთობათა ცენტრს “კავკასიური სახლი”. ჩვენი ორგანიზაცია დიდი ხანია ჩართულია სხვადასხვა პროექტებში, მათ შორის ქართულ-აფხაზურ, ქართულ-ოსურ და ქართულ-რუსულ დიალოგში. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ “კავკასიური სახლი” ამჟამად წარმოდგენილია ყველა იმ ფორმატში, რომელიც საშუალებას აძლევს კონფლიქტის მხარეებს ერთმანეთთან ჰქონდეთ ურთიერთობა. ასევე,

ბრიტანული არასამთავრობო ორგანიზაციის, “შერიგების რესურსების” მეშვეობით ბევრ ადამიანს ჰქონდა საშუალება მიეღო მონაწილეობა ქართულ-აფხაზურ დიალოგში. მეც ვმონაწილეობდი რიგ შემთხვევებში ამ პროცესში. ამ შეხვედრებიდან მიღებული გამოცდილებისა და სხვადასხვა ანალიტიკური წყაროების მეშვეობით შევეცდები ჩემი მოხსენების ფარგლებში ვისაუბრო იმ საზოგადოებრივ განწყობებსა და ნარატივებზე, რომლებიც არსებობს აფხაზეთში საქართველოს შესახებ. ასევე იმ პოლიტიკურ სისტემაზე, თუ დემოკრატიზაციის იმ პროცესზე, რომელსაც ვაკვირდებით დღეს აფხაზეთში. სურათის სისრულისათვის ასევე ვისაუბრებ გარე აქტორებზე, რომლებიც თავისი პოლიტიკით პირდაპირ თუ ირიბად ხელს უწყობდნენ აფხაზეთში იმ რეალობის შექმნას, რაც არის დღეს.

ალბათ გადამეტებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ საქართველო რეგიონში ამჟამად ერთ-ერთ იმ ქვეყანათაგანია, რომელიც ღიაობის პოლიტიკაზე ყველაზე მეტად არის ორიენტირებული. შეგახსენებთ, რომ საქართველოს ამჟამად რეგიონის ყველა სუბიექტთან, მათ შორის ირანთანაც და იმ ქვეყანასთანაც, რომელთანაც დღეს კონფლიქტში ვიმყოფებით, ყოველ შემთხვევაში, ვთვლით, რომ ვიმყოფებით, რუსეთთანაც, გვაქვს უვიზო მიმოსვლა და ამ მხრივ საქართველო უნიკალური ქვეყანაა რეგიონში. ღიაობა საზოგადოებისა თუ სახელმწიფოსი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინდიკატორია იმისა, თუ როგორ აღიქვამს საზოგადოება საკუთარ თავს. იზოლაციონიზმს მეტწილად სუსტი და ნაკლებად სტაბილური პოლიტიკური სუბიექტები ირჩევენ. ეს ღიაობა ნამდვილად მისასალმებელია და დადებითად არის შესაფასებელი.

თუმცა, სამწუხაროდ, საქართველოს პოლიტიკური ღიაობა მთავრდება იქ, სადაც იწყება კონფლიქტები აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში. საქართველოს პოლიტიკა ამ კონფლიქტურ რეგიონებისადმი ყოველთვის იყო გადამეტებული შიშებისა და კომპლექსების ერთობლიობა. რაც არ უნდა უცნაური იყოს, ბოლო დროს, კონფლიქტის შემდეგაც რუსეთთან, საკმაოდ გაბედულად, თვითდაჯერებულად ვმუშაობთ და ვდგამთ პოლიტიკურ ნაბიჯებს. თუმცა, რატომღაც მუდმივად გვემინია აფხაზეთის, უფრო სწორად გვემინია აფხაზეთის დაკარგვის. ზუსტად ეს შიში და დამოკიდებულება, და დაგვიანებული სტრატეგიები, არის ძირითადი მკვებავი მუდმივად გენერირებადი ომის ნარატივისა აფხაზურ საზოგადოებაში. იმაზეც შეგვიძლია ვისაუბროთ, რატომ არის ესა თუ ის პოლიტიკური სტრატეგია დაგვიანებული.

ომის დამთავრებიდან ოცი წლის თავზეც კი ვერ შევძელით ამ ნარატივის შესუსტება. საქართველოსთან კონფლიქტმა განსაზღვრა ის პოლიტიკური მოწყობის ტიპი, რომელიც დღეს არის აფხაზეთში და შელამაზების გარეშე შეგვიძლია პოლიტიკური სისტემის მოწყობის ამ ტიპს ეთნოკრატია ვუწოდოთ. შეგახსენებთ, რომ გარკვეულწილად მოწყობის ეს ტიპი ასახულია კონსტიტუციაშიც, რადგანაც აფხაზეთის პრეზიდენტად მოგვხსენებთ, შეიძლება იყოს არჩეული მხოლოდ ეთნიკური აფხაზი. დაახლოებით იგივე სიტუაციაა აფხაზურ პარლამენტში. ბოლო საპარლამენტო არჩევნებში 35 დელეგატიდან მხოლოდ სამია არააფხაზური წარმომომის. ზოგადად, აფხაზეთში არსებობს დაუწერელი კანონი, რომლის მიხედვითაც საშუალოდ 7-8 კაცი პარლამენტში უნდა იყოს არააფხაზური წარმომომის, თუმცა ეს ტრადიცია დაირღვა თუ გადაიხედა. ეს ტენდენციაა თუ შემთხვევითობა, ამაზე ალბათ გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ შეგვეძლება საუბარი.

აფხაზური სახელმწიფოს იდეის მატარებლები აფხაზეთის აზრით, რაც პრინციპში, შორს არ არის ჭეშმარიტებისაგან, საკუთრივ ეთნიკური აფხაზები არიან. აფხაზეთში მცხოვრები არც რუსები, არც სომხები და არც ქართველები, არ მიიჩნევიან აფხაზური იდეის შემოქმედებად და შესაბამისად, მატარებლებად. ამიტომ აფხაზები დაუშვებლად მიიჩნევენ დემოკრატიის ყველა სიკეთით დანარჩენი ეთნიკური ჯგუფების მიერ სარგებლობას, ვგულისხმობ მართვაში მათ

ჩართვას. სრულყოფილი დემოკრატია ან ის ფორმა, რომელშიც შეიძლება იყოს ჩართული არააფხაზური მოსახლეობა ქვეყნის მართვაში, თუ ამ ლოგიკას გავყვებით, აღიქმება უსაფრთხოების სერიოზულ გამოწვევად. ამ ლოგიკით დემოკრატია შეიძლება ითქვას, არის გამოწვევა აფხაზეთის უსაფრთხოებისა და დემოკრატიისთვის, რადგან სრულყოფილი ჩართვის შემთხვევაში არ არსებობს მათთვის ლეგიტიმური შიშები, რომ შეიძლება ქვეყნის საგარეო ორიენტირი მნიშვნელოვანწილად შეიცვალოს.

კონფლიქტის პირობებში დემოკრატიის მშენებლობისათვის აფხაზეთისათვის მინიმალური პირობაა დემოგრაფიული სიტუაციის მნიშვნელოვანი ცვლილება აფხაზეთში. მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზები აცნობიერებენ იმას, რომ არც მუჰაჯირების მასიური ჩამოსვლა მოხდება ახლო მომავალში და მოსახლეობის ეთნიკურად აფხაზურ ნაწილში არც დემოგრაფიული ბუმი იწინასწარმეტყველება. შესაბამისად, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ სამწუხაროდ, უახლოეს მომავალში აფხაზურ დემოკრატიაში ხარისხობრივ, მნიშვნელოვან ცვლილებებს არ უნდა ველოდოთ. თუ დღევანდელი საქართველოს კონტექსტში ძალიან უპრიანი იქნებოდა ფორმულა “ჯერ სახელმწიფო”, უფრო სწორად, “ძლიერი სახელმწიფო და შემდეგ დემოკრატია”, აფხაზეთის კონტექსტში შეიძლება მივიღოთ “ჯერ დემოგრაფია და შემდეგ დემოკრატია”. შესაბამისად, სახეზეა ეთნოკრატია, როგორც გარდამავალი ფორმა დემოკრატიისაკენ.

რადგან დროში ძალიან შეზღუდულები ვართ, ძალიან სწრაფად შევეცადე მომეხაზა ის პოლიტიკური თუ დემოკრატიზაციის ის პროცესი, რომელიც ფორმირდება ეთნოკონფლიქტის პირობებში საქართველოსთან. ეს ყველაფერი ძირითადად მიბმულია უსაფრთხოებასთან, თუმცა ორიოდ სიტყვით საქართველოს შესახებაც ვიტყვი. რადგან ძირითადი გარე აქტორი, რომლის პოლიტიკის შედეგად ფორმირდებოდა ამ ტიპის დემოკრატია აფხაზეთში, არის საქართველო. სამწუხაროდ დღესაც დაგვიანებული სტრატეგიებით ვხელმძღვანელობთ. მუდმივად მრჩება იმის შეგრძნება, რომ ყოველთვის 2-3 ნაბიჯით უკან ვართ. ის სტრატეგია, რომელიც დღეს არის შემუშავებული აფხაზეთთან მიმართებაში [საქართველოს სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ: ჩართულობა თანამშრომლობის გზით], ვფიქრობ, საკმაოდ ეფექტიანი იქნებოდა რამდენიმე წლის წინ ან კონფლიქტამდე [2008 წლის აგვისტოს ომი].

დღეს აუცილებელია საქართველოს პოლიტიკის ფუნდამენტური ცვლილება აფხაზეთთან და სამხრეთ ოსეთთან მიმართებაში. აუცილებელია აფხაზეთის გახსნა არა მარტო საქართველოს მიმართ, არამედ ზოგადად სამყაროსათვის. შეგვიძლია ძალიან კონკრეტული ნაბიჯები გადავდგათ უახლოეს მომავალში. მაგალითად, ოკუპირებულ ტერიტორიებთან მიმართებაში კანონმდებლობაში საკმაოდ იოლად შეიძლება შეცვალოს გადაადგილების თავისუფლების საკითხი. აუცილებელია გაუცხოების ამ ფაქტორის მოხსნა, რაც სხვათაშორის მიბმულია საქართველოს ჩრდილოეთ კავკასიურ პოლიტიკასთანაც, და რაც, ამ მხრივაც ძალიან მომგებიანი ნაბიჯი იქნება. ასევე აფხაზეთთან, განსაკუთრებით ახალგაზრდებთან შეხვედრის დროს ძალიან სერიოზული პრობლემაა განათლების პრობლემა. აუცილებლად უნდა მივცეთ ჩვენს აფხაზ მეგობრებს ღირსეული და თანამედროვე განათლების მიღების საშუალება. არის მედიცინის და კიდევ ბევრი სხვა საკითხი, აღარაფერს ვამბობ ეკონომიკური ტიპის ურთიერთობებზე. დარწმუნებული ვარ, რომ შეიძლება ბევრს საქართველოში დარჩეს უმადურობის განცდა, იმიტომ რომ ეს პოლიტიკა შეიძლება გაგრძელდეს 5-10 წელი და შემხვედრი ნაბიჯი ვერ მივიღოთ აფხაზებისაგან. მაგრამ ასევე უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ ოცი წლის განმავლობაში სხვა არაფერს, გარდა იზოლაციონიზმისა, არ ვთავაზობდით მათ.

ამიტომ შემხვედრ ნაბიჯებს 2-3 წელიწადში ვერ მივიღებთ. ღიაობის ის პოლიტიკა, რომელსაც პირადად მე დადებითად ვაფასებ და ხორციელდება ჩვენი მეზობლების მიმართ, აუცილებლად უნდა გავრცელდეს ჩვენი თანამემამულეების მიმართ. თვითონ საქართველომაც ნელ-ნელა უნდა დაიწყოს მოძრაობა უკეთესი დემოკრატიისაკენ, რაც იმედია, დამთავრდება საქართველოს დემოკრატიის კონსოლიდირებით.

გოგი გვახარია - ბატონო გიორგი, თქვენ თქვით, დღევანდელი სტრატეგიით რომ გვემოქმედაო და რა სტრატეგია აქვს ხელისუფლებას აფხაზეთის მიმართ, იქნებ განგვიმარტოთ.

გიორგი კანაშვილი - სტრატეგია, რომელიც არის ოკუპირებულ ტერიტორიებთან მიმართებაში [საქართველოს სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ: ჩართულობა თანამშრომლობის გზით], თუ მას დავცლით იმ ფრაზეოლოგიისგან, რაც უხვად არის ტექსტში და დავტოვებთ შიგთავსს, ჩემი აზრით, რამდენიმე წლის წინ იმუშავებდა. აქ არის ეკონომიკური თანამშრომლობა გალისა და ზუგდიდის რაიონს შორის. სტრატეგია ნაწილობრივ ადასტურებს კიდევ ეთნოკონფლიქტის არსებობას. არის რამდენიმე აბზაცი, სადაც ნახსენებია ეს კონტექსტი. ჩვენი აფხაზი მეგობრებისთვისაც მნიშვნელოვანი იყო ეს დაზუსტება, მათი კონფლიქტის მხარედ აღიარება, თუნდაც ნაწილობრივ. სამწუხაროდ, ეს ყველაფერი რომ არ დაწერილიყო ტექსტად, შეიძლება ბევრად უფრო ეფექტური ყოფილიყო, ვიდრე ტექსტის სახით, იმიტომ რომ დღეს ყველა ნაბიჯი, ყველა აქტივობა, თუნდაც არასამთავრობო ორგანიზაციების დონეზე, აღიქმება სახელმწიფო სტრატეგიის გაგრძელებად, რაც მნიშვნელოვან პრობლემებს უქმნის თუნდაც იგივე სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლებს.

გოგი გვახარია - ღიაობაზე შევჩერდით. ბატონ გიორგის მოხსენების ფინალი ამ საკითხს ეხებოდა. კარგი იქნება, თუ ვისაუბრებთ არა მარტო იმაზე, რაც ხდება საქართველოს გარეთ, არამედ შიგნით თუ გვაქვს მოგვარებული ღიაობის პრობლემა ეთნიკური უმცირესობების მიმართ დამოკიდებულებაში. ჯავახეთი გამოვყავი, იმიტომ რომ მარინამ კარგად იცის ეს მხარე.

მარინა ელბაქიძე - ვეცდები არ მოვწყდე ჩარჩოს, რომელიც შემოგვთავაზა ბიოლის ფონდმა - დემოკრატია, დემოკრატიზაციის კრიზისი და კონფლიქტები. ვისაუბრებ იმ კონფლიქტებზე, რომლებიც არის საქართველოში, ორ კონფლიქტურ ტერიტორიაზე, ასევე პოტენციურ კონფლიქტურ რეგიონებზე - ჯავახეთსა და ქვემო ქართლზე, რომლებზეც პერიოდულად ექსპერტები აკეთებენ მითითებას, როგორც სახიფათო რეგიონებზე. ვისაუბრებ იმაზე, როგორია კონფლიქტის აღქმა საზოგადოებებში, როგორია ერთმანეთის აღქმა კონფლიქტის მხარეების მიერ, რა წარმოდგენები აქვთ და როგორ ხედავენ კონფლიქტის მოგვარების პერსპექტივას, რა დამოკიდებულება აქვთ კონფლიქტისადმი, როგორია საზოგადოებებში ხელისუფლებისადმი დამოკიდებულება, რამდენად არსებობს ნდობა საკუთარი ხელისუფლებების მიმართ, არის თუ არა საზოგადოებაში შეკვეთა კონფლიქტების მოგვარებაზე და არის თუ არა ხალხში მისი მოგვარების პოტენციალი. ამ კონტექსტში ასევე საინტერესოა რას ვთავაზობთ მეორე მხარეს.

დასაწყისისათვის, ვიდრე ამ კითხვებს ვუპასუხებდე, მინდა დემოკრატიზაციაზე ვისაუბრო. როგორია დემოკრატიზაციის ხარისხი სამხრეთ კავკასიაში? მოდით, სამხრეთ კავკასია განვიხილოთ საერთო პოსტსაბჭოთა სივრცის ფარგლებში. თუ დავესესხებით

საერთაშორისო ორგანიზაციების შეფასებებს, ე.წ. ინდექსებს და ინდიკატორებს განვითარების შეფასებისთვის, რიცხვების მოყვანის გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ სამხრეთ კავკასია პოსტსაბჭოთა სივრცეში არის სადღაც შუაში. გასაგები რომ იყოს, ვიტყვი, ბალტიისპირეთის ქვეყნები ბევრი ინდიკატორის მიხედვით მოწინავე პოზიციებზე არიან. შუა აზიის ქვეყნებზე თუ ვისაუბრებთ, ზოგიერთი ქვეყანა გაცილებით უკან დგას სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებზე გარკვეული ინდიკატორებით.

თუ ამოსავლად მივიღებთ იმას, რომ სამივე ქვეყანა დემოკრატიის რაღაც ხარისხზე თანაბრად ვართ, განსხვავება დემოკრატიის ხარისხის მიხედვით ამ სამ ქვეყანას შორისაც არის. შეიძლება საქართველოში საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკმაყოფილო იყოს, მაგრამ ამ ფორმალური შეფასებებით საქართველოს აქვს გარკვეული წარმატება და „დემოკრატიის შუქურა“ თუ არ არის, ცოტათი წინ მაინც დგას სომხეთსა და აზერბაიჯანზე. ამ კონტექსტში მინდა განვიხილო კონფლიქტების წარმოქმნის და მოგვარების შემდგომი პერსპექტივები.

თუ ისევ ავიღებთ ბალტიისპირეთის ქვეყნებს, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებს და ცენტრალური აზიის ზოგიერთ ქვეყანას, ბალტიისპირეთი მშვიდობიანად დაემშვიდობა საბჭოთა წარსულს და შექმნა დემოკრატიული საზოგადოება, საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი და ასევე აზიის ქვეყნები, სადაც დემოკრატიის ხარისხი ნაკლებია, მაინც გაეზნენ კონფლიქტის მახეში. ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ კონფლიქტების წარმოქმნა მართლაც დემოკრატიის ხარისხზეა დამოკიდებული. არ ვიცი, შეიძლება პერსპექტივაში სხვა ქვეყნებთან მიმართებაში ასეც იყოს, მაგრამ ეს არ არის ერთმნიშვნელოვანი მიმართება. მაშინ, როდესაც კონფლიქტები დაიწყო ამ ტერიტორიებზე, ეს იყო პირველი ნაბიჯი დამოუკიდებლობისაკენ და დემოკრატიის ხარისხი დიდად არ განსხვავდებოდა. ასე რომ ერთმნიშვნელოვანი არ არის წინაპირობა, რომ დემოკრატიის დაბალმა ხარისხმა წარმოქმნა კონფლიქტი. მაგრამ თუ დემოკრატიაზე ვსაუბრობთ, აქვე შეგახსენებთ ბანალურ განმარტებას, რა არის დემოკრატია - სიტყვის თავისუფლება, თავისუფალი სასამართლო, კორუფციისგან თავისუფალი სისტემა, ადამიანის უფლებები და ა.შ., ამ კრიტერიუმებზე ვისაუბრებთ და არა ზოგადად დემოკრატიაზე, ასევე მართვის სტილსა და ქვეყნის მშენებლობის იდეაზე. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში 1990-იან წლებში მართვის სტილიც ავტორიტარული იყო. სამოქალაქო ცნობიერება მიმართული იყო არა იმაზე, რომ აემუნებინა მოქალაქეობაზე დამყარებული დამოუკიდებელი ქვეყანა, არამედ ძირითადად ეს იყო ქვეყნის ეთნიკურ პრინციპებზე აგების იდეა. ამან ეთნიკურ ჯგუფებს შორის დამაბულობა გამოიწვია. რადგან ყველა პოსტსაბჭოთა ქვეყანა ეთნიკურად მეტნაკლებად მრავალფეროვანი იყო. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ეს კონფლიქტები ცალსახად ეთნიკური იყო. ეს არის გარკვეული ფაქტორების კომბინაცია, რომელთა ერთობლიობამ მიგვიყვანა კონფლიქტამდე. ცხადია არსებობდა ეთნიკური სენტრიმენტები, დამოკიდებულება ისტორიისადმი, წარსულისადმი, საკუთარი იდენტობისადმი, და ეს გახდა მნიშვნელოვანი წინაპირობა იმისათვის, რომ წარმოქმნილიყო კონფლიქტი. თუმცა გადამწყვეტი ფაქტორი იყო მაინც პოლიტიკური მდგომარეობა. სახელმწიფოს მშენებლობის იდეა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაფაქტორი იყო, და ის თუ რა ფორმით იყო წარმოდგენილი სხვადასხვა საზოგადოებებში, პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში, მასზე იყო დამოკიდებული კონფლიქტების გაშლაც.

როგორ აღიქმება თავად კონფლიქტები? აქ ორი მომენტი უნდა გამოვყოთ, ერთი - დეკლარირებული შეფასება პოლიტიკურ და ოფიციალურ დონეზე, მეორე - რას ფიქრობს ხალხი, როგორია საზოგადოების დამოკიდებულება ამ კონფლიქტებისადმი. იქიდან გამომდინარე, როგორ აღიქმება კონფლიქტი, საზოგადოებას უჩნდება წარმოდგენა, როგორი უნდა იყოს კონფლიქტის მოგვარების გზა.

არ მინდა მარტო ჩემი მოსაზრებები წარმოგიდგინოთ, მინდა დავეყრდნო კვლევებს. ბევრი კვლევა ტარდება. მაგალითად CRRC-ის [კავკასიური კვლევითი რესურსების ცენტრი] კვლევებია, “კავკასიური ბარომეტრი”, რომელიც ტარდება ამ სამ ქვეყანაში და ის გვაძლევს იმის საშუალებას, შევადაროთ განწყობები და დამოკიდებულებები. ასევე რამდენიმე კვლევაა ჩატარებული, რომელშიც თავადაც ვმონაწილეობდი, “შერიგების რესურსების” მიერ, სადაც სწორედ ეს საკითხი დაუსვეს რესპონდენტებს, თუ ვინ არის კონფლიქტის მხარე. ეს ეხებოდა ქართულ-აფხაზურ კონფლიქტს. რესპონდენტების უმრავლესობამ კონფლიქტის მხარედ და მიზეზად დაასახელა რუსეთი, მაგრამ ეს უფრო პროპაგანდის მიერ დამკვიდრებული შეხედულებაა და არის მოსაზრებაც, სოციალურად და ასაკობრივად განსხვავებულ ჯგუფებში, რომ უნდა ვაღიაროთ ქართველებისა და აფხაზების კონფლიქტი. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ქართველებს და აფხაზებს ტოტალურად სძულთ ერთმანეთი, მაგრამ უნდა დავინახოთ ის, რომ სწორედ ქართველები და აფხაზები იბრძოდნენ და ციტატას მოვიყვან, “ესროდნენ და კლავდნენ ერთმანეთს”. ამიტომ როცა ამ ფაქტის იგნორირებას ვახდენთ, ამით კონფლიქტის შეფასების ადეკვატურ გზას ვკარგავთ და მისი ტრანსფორმაციის პერსპექტივებს არაადეკვატურად ვგეგმავთ.

ეს საკითხი აფხაზურ მხარესაც არის შესწავლილი და იქაც მსგავსი შეხედულებაა. აფხაზები “შეურაცხყოფილადაც კი გრძნობენ თავს იმის გამო, რომ მათ როგორც მხარეს, არ ცნობენ”. საბჭოთა პერიოდშიც არათანაბარ პარტნიორად მიიჩნეოდა აფხაზ ეთი სხვადასხვა კონტექსტში და ეს იყო მნიშვნელოვანი ფაქტორი. მათ ურჩევნიათ როგორც მხარე აღიარონ და მათ ელაპარაკონ, და არა რუსეთს.

პოტენციურ კონფლიქტებზეც მინდა ვისაუბრო. აქაც პირობითად მხარეებად თუ მოვიხსენიებთ, მაგალითად სომხურ და ქართულ საზოგადოებას. სომხური საზოგადოება არის ძირითადად ჯავახეთში მცხოვრები სომხური მოსახლეობა, რომელიც ნაკლებად ინტეგრირებულია ენობრივი თვალსაზრისით. აქ ცხადია, არ არის საუბარი კონფლიქტურ მხარეებზე. აქ საუბარია ორ მხარეზე, რომელთა შორის ერთ-ერთს, ამ შემთხვევაში სომხურს, სჭირდება აღიარება მეორისგან. აფხაზეთიდან ამ თემაზე იმიტომ გადავინაცვლე, რომ საკითხი, რომელიც დღეს დგას და აწუხებს აფხაზებს, შეიძლება სხვა ეთნიკურ ჯგუფსაც აწუხებდეს საქართველოში. ეს არ ეხება მთელ ქართულ საზოგადოებას, ცხადია ნაწილშია ეს დამოკიდებულება, სადაც კვლავაც ჩანს სხვადასხვა ჯგუფთან მიმართებაში პარიტეტულობის და პარტნიორობის არათანაბარი მიმდებლობა. ანუ ერთგვარად „დაბალკატეგორიულად“ აღიქმება არაქართული ეთნიკური ჯგუფი. შეიძლება ვინმე შემომედავოს და თქვას, რომ ჩვენ ტოლერანტულები ვართ. არ უარყოფ, ვართ კიდეც, მაგრამ რჩება საზოგადოების ნაწილი, რომელშიც ეს ღირებულებები არ არის ცალსახად მიღებული, და პერიოდულად სომხურ საზოგადოებას უწევს საუბარი იმაზე, რომ არის ქსენოფობიური გამონათქვამები და ა.შ.

მხარეების ურთიერთაღქმა, უკვე კონფლიქტში მყოფის, ან პოტენციურ კონფლიქტში მოაზრებული მხარეების, ძალიან მნიშვნელოვანია და კონფლიქტის ტრანსფორმაციაში გათვალისწინებული უნდა იყოს. ამის წინაპირობა 1990-იან წლებში შეიქმნა ქართულ-ოსურ და ქართულ-აფხაზურ კონფლიქტში. ამიტომაც გვაშინებს ზოგიერთი ექსპერტი, რომელიც ეთნიკურ უმცირესობებთან მიმართებაში ამბობს, რომ კიდეც ერთი კონფლიქტი გველის და ამ კატეგორიაში ჯავახეთი მოიაზრება ხოლმე. თუმცა პირადად მე კონფლიქტის საფუძველს ვერ ვხედავ, უბრალოდ მომყავს არსებული მოსაზრებები.

დამოკიდებულება ხელისუფლებისადმი. აქ დავუბრუნდები CRRC-ის კვლევებს. დამოკიდებულება ხელისუფლებისადმი, პრეზიდენტისადმი და მთავრობისადმი 2011 წლის

მონაცემებით სამივე ქვეყანაში გაცილებით დაბალია წინა წელთან შედარებით. ანუ იკლებს ხელისუფლებისადმი ნდობა. 2011 და 2010 წლები რომ შევადაროთ, ეს მაჩვენებელი შემცირებულია. მოსახლეობა ნაკლებად ენდობა ხელისუფლებას და პრეზიდენტს. ჩვენს რეალობაში ეს ძალიან აქტუალურია, მაგრამ არ გადავერთვებით წინასაარჩევნო დისკუსიაში. მინდა ერთი შეხედვით ცოტა პარადოქსული მონაცემი გითხრათ, საუბარია ჯავახეთზე. აქ პატარა გადახვევას გავაკეთებ საგარეო პოლიტიკურ ორიენტაციებთან დაკავშირებით. საქართველო ორიენტირებულია დასავლეთზე, სომხეთი ცდილობს პრაგმატულად კარგი ურთიერთობა ჰქონდეს რუსეთთან, აზერბაიჯანიც მეტნაკლებად ორიენტირებულია დასავლეთზე და ასევე ახერხებს მოაგვაროს ურთიერთობები რუსეთთან. ამ კონტექსტში, ისევ ჯავახეთს რომ დავუბრუნდეთ, საქართველო არის მკაფიოდ დეკლარირებულად ორიენტირებული დასავლეთზე, ჯავახეთის სომხური მოსახლეობა, რომელიც ძირითადად რუსულენოვანია, ორიენტირებულია რუსეთზე. მათთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ქართულ-რუსული ურთიერთობების დალაგება. მიუხედავად იმისა, რომ მათი შეხედულება საგარეო პოლიტიკის შესახებ, მაინცდამაინაც არ სწყალობს საქართველოს ნატო-ში შესვლის იდეას. მათთვის არჩევანი არის, ან ნატო, ან რუსეთი. მიუხედავად ამისა, ისინი უფრო კეთილგანწყობილნი არიან საქართველოს პრეზიდენტისადმი და ხელისუფლებისადმი, ვიდრე ქართული საზოგადოება. მათ ხელს არ უშლით დაუჭირონ მხარი ხელისუფლებას, მაგრამ ჰქონდეთ განსხვავებული შეხედულებები სხვა საკითხებში, ამ შემთხვევაში, საგარეო პოლიტიკასთან მიმართებაში.

მხარეების შეფასება სხვადასხვა მიმართულებით. რა ხდებოდა ომამდე, ომის დროს და დღეს. ქართველების წარმოდგენით, მას შემდეგ რაც ოკუპირებულია აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი, იქ ცხოვრება გაცილებით უფრო რთული და სახიფათოა.

მინდა კიდევ ერთი კვლევის შედეგები ვახსენო. ეს არის “უსაფრთხო მსოფლიოს” მიერ აფხაზეთში ჩატარებული კვლევა და სწორედ იმით არის მნიშვნელოვანი, რომ აფხაზეთზე ნაკლებად მიგვიწვდება ხელი. მართალია, არასამთავრობო ორგანიზაციებს გვაქვს კონტაქტები და ვატარებთ პარალელურ კვლევებს, მაგრამ ეს ძალიან მასშტაბური და მნიშვნელოვანი კვლევა იყო. კვლევა ჩატარდა ოჩამჩირეში, ტყვარჩელსა და გალში. დასვეს კითხვა - რამდენად გაქვთ უსაფრთხოების განცდა. ჩატარდა ქართულ და აფხაზურ მოსახლეობაში. გალის რაიონის მოსახლეობა ძირითადად ქართულია, ტყვარჩელისა და ოჩამჩირის - აფხაზური. 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ უსაფრთხოების განცდამ იმატა. მოსახლეობა უფრო უსაფრთხოდ გრძნობს თავს ვიდრე ადრე. ეს ეხება სამივე რაიონის გამოკითხულებს. თუმცა მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ აფხაზები უფრო უსაფრთხოდ გრძნობენ თავს, ვიდრე ქართველები. გალშიც კია განსხვავება, მოგესხსენებათ, გალი იყოფა ქვედა და ზედა ზონად. თვითონ გალში გამოკითხულები უფრო უსაფრთხოდ გრძნობენ თავს, ვიდრე ქვედა ზონაში. ამ გრადაციას აქვს თავისი წინაპირობა.

ამ მონაცემების საფუძველზე, უსაფრთხოების განცდამ აფხაზეთში იმატა. ეს არ ნიშნავს სრულ უსაფრთხოებას, ამ დროს ქართულ მხარეზე ჩნდება კითხვა, რამდენად უსაფრთხოდ არიან ისინი და რატომ არ ეშინიათ რუსეთის. შიშს რუსეთის მიმართ და საფრთხეს, რომელიც შეიძლება რუსეთისგან მოდიოდეს, მათ შინაარსს დაზუსტება უნდა. ფიზიკური უსაფრთხოების თვალსაზრისით უფრო უსაფრთხოდ გრძნობენ თავს. ასე ამბობენ კიდევ სხვადასხვა შეხვედრებზე.

ქართულ მხარეზე ამ საკითხთან დაკავშირებით წარმოდგენა ცოტა სხვაგვარია. მეორე მხარის აღქმას - როგორ ცხოვრობს, რას ფიქრობს ჩემზე - სხვადასხვა შინაარსები და

გამოვლენები აქვს. ერთი წლის წინ CRRC -იმ “შერიგების რესურსების” შეკვეთით დევნილებს შორის ჩაატარა გამოკითხვა. საზოგადოებაშიც არის ეს აზრი, არის ასეთი შეფასება, რუსეთი რომ არ იყოს, ჩვენ უცებ შევრიგდებოდით. ჩვენ ბევრი გვაქვს საერთო, და აფხაზები ელიან, როდის დავბრუნდებით. რა თქმა უნდა, ეს ასე არ არის და აფხაზებს იგივე კითხვა რომ დაუსვათ, მათ არ სურთ ქართველების დაბრუნება და ამას სხვადასხვა მიზეზი აქვს. იმის თქმა მინდა, რომ მხარეების წარმოდგენებში აცდენა არის.

რაც შეეხება იმას, თუ რას ვთავაზობთ კონფლიქტის მხარეს. ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის მაგალითს ავიღებ. სახელმწიფო სტრატეგიაში [საქართველოს სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ: ჩართულობა თანამშრომლობის გზით] გაწერილი შეთავაზებები რომ წაიკითხოთ, თავისთავად არ არის ურიგო, თუ რას ვთავაზობთ მეორე მხარეს იმისათვის, რომ კონფლიქტი მოგვარდეს. მაგრამ, სხვა საკითხია თუ როგორ არის ის შეფუთული და როგორ აღიქმება ის აფხაზური და ოსური მხარის მიერ. გარდა იმისა, რომ იქ არის სიტყვები “ოკუპირებული ტერიტორია”, თუმცა თავად აფხაზები არ თვლიან თავს ოკუპირებულად, ასევე არის მნიშვნელოვანი ფრაზა, სადაც ნათქვამია, რომ ამ შეთავაზებების საფუძველზე უნდა მოხდეს რეინტეგრაცია ამ ტერიტორიების, რაც აფხაზური მხარისათვის ასევე მიუღებელია. თუმცა ისიც უნდა ვთქვა, რომ ბევრი რამ, რასაც ეს დოკუმენტი აფხაზებს სთავაზობს, შეიძლება სრულიად მისაღები ყოფილიყო კონფლიქტის მხარისათვის, თუ ის არ იქნებოდა პოლიტიკურად ამ სახით შეფუთული.

უამრავი მაგალითია, როგორ წყვეტენ ჯანმრთელობის პრობლემებს. აფხაზებს და იქ მცხოვრებ ქართველებს ხშირად უწევთ ქართულ ტერიტორიაზე გადმოსვლა ჯანმრთელობის პრობლემების მოსაგვარებლად. საქართველო ამას ხვდება დადებითად და სიხარულით, იმიტომ რომ ეს არის ჩვენი სტრატეგიის ნაწილი. აფხაზური მხარე მისთვის პოლიტიკურად მიუღებელ საკითხებზე ხუჭავს თავს და თავის მოსახლეობას, რომელიც აქეთ გადმოდის სამკურნალოდ, ამაში ხელს არ უშლის. ნეიტრალური პასპორტებიც, რომელიც ერთი შეხედვით კარგი იდეა და შეთავაზება იყო, უნდა გითხრათ, რომ იგივე იდეა რამდენიმე წლის წინ თავად აფხაზებს გაუჩნდათ, ოღონდ საუბარი იყო არა ქართული მხარის მიერ გაცემულ დოკუმენტზე, არამედ რომელიმე საერთაშორისო ინსტიტუტის მიერ გაცემულ დოკუმენტზე, სამწუხაროდ, ესეც ცოტა დაგვიანებული ნაბიჯია. ცხადია, არიან ისეთებიც, ვინც ასეთ პასპორტს იღებს, თუმცა ამაზე ხმამაღლა არავინ ლაპარაკობს. მაგრამ როგორც ოფიციალურ, ისე არაოფიციალურ დონეზე ეს იდეაც მიუღებელია აფხაზური მხარისათვის. იმიტომ რომ ეს დოკუმენტი გაიცემა ქართული სახელმწიფოს მიერ. თუმცა მსგავს დოკუმენტს ისინი სიხარულით აიღებდნენ, სხვაგვარად რომ იყოს გაფორმებული.

ბოლოს ერთ ფრაზას ვიტყვი იმის შესახებ, თუ რამდენად არსებობს საზოგადოებრივი დაკვეთა, რომ ეს კონფლიქტი მოგვარდეს და რამდენად არის ამის პოტენციალი. შემძლია ვთქვა, რომ ერთიც არის და მეორეც. არ არსებობს მსოფლიოში საზოგადოება, რომელსაც მშვიდობა არ უნდოდეს. ნებისმიერი საზოგადოების შეკვეთაა, იცხოვროს მშვიდად. აქედან გამომდინარე ცხადია გარკვეული პოტენციალი არსებობს მშვიდობისათვის, მაგრამ ერთს დავძენ, CRRC-ის გამოკითხვაში, რომელიც “შერიგების რესურსების” ეგიდით ჩატარდა, კითხვაზე თუ რამდენ ხანში ელიან ტრანფორმაციას, კონფლიქტის მოგვარების პერსპექტივას, გამოკითხულთა უმრავლესობამ, საუბარია დევნილებზე, უპასუხა, რომ კონფლიქტი 50 წლის შემდეგ მოგვარდება, ან არასოდეს, ან არ იციან. ვისაც სჯერა, რომ კონფლიქტი დღეს ან ხვალ მოგვარდება, ასეთი გამოკითხულთა შორის ძალიან ცოტაა. ეს რაზე მეტყველებს, თავად გადაწყვიტეთ.

გოგი გვახარია - ალბათ საინტერესოა, თუ ფიქრობდნენ მომხსენებლები ამაზე. ეს იდეა მარინას მოხსენებამ დაბადა. რატომ გრძნობენ უსაფრთხოდ თავს აფხაზები რუსეთის ქოლგის ქვეშ, ქართველები კი ნატოს ქოლგის ქვეშ? ნიშნავს თუ არა ეს კულტურულ შეუთავსებლობას? ბატონმა თომასმა მოხსენება დაიწყო იმით, რომ არ სჯერა კულტურული შეუთავსებლობის. და დღევანდელი ჩვენი შეხვედრის პირველი სახე იყო ბათუმში დასასვენებლად ჩასული სომხები და აზერბაიჯანელები, რომლებიც მშვენივრად გრძნობენ თავს უცხო ტერიტორიაზე ერთი მზის ქვეშ. ეს ერთგავრი ბიძგი იყო საინტერესო დისკუსიისთვის, იმიტომ რომ საინტერესო დაკვირვებაა, მაგრამ ამავე დროს უფლება გვაქვს დავეჭვოთ მის ჭეშმარიტებაში. ახლა შეგიძლიათ დასვათ კითხვები.

ნანა კალანდარიშვილი, ქართულ-აფხაზური ახალგაზრდული დიალოგის საინიციატივო ჯგუფის წევრი - ბოლო კვლევებით ჩანს, რომ ტერიტორიული მთლიანობის საკითხი საქართველოში ნელ-ნელა უკან-უკან ინაცვლებს პრიორიტეტებში. მაინტერესებს, რომ არ იყოს ასარჩევ ჩამონათვალში ტერიტორიული მთლიანობა, რამდენად იქნებოდა ქართველებისთვის მნიშვნელოვანი ეს საკითხი და ხომ არ ვტრიალებთ ჩაკეტილ წრეში, როცა იდენტობის ნაწილი გახდა არა ტერიტორიული მთლიანობა, არამედ “აფხაზეთი ჩემი ტკივილია”. ხომ არ მივყავართ ამას იქეთკენ, რომ მუდმივად ვიტრიალოთ ამ წრეში. თქვენი აზრით, კონფლიქტის მოგვარების რეალური გზები ინიცირებული უნდა იყოს ზემოდან ქვემოთ თუ პირიქით?

მარიამ ნასყიდაშვილი, სტუდენტი - პირველი კითხვა ქალბატონ მარინასთან მაქვს. თქვენ თქვით, რომ მუდმივად ხდება აფხაზი ხალხის, როგორც მხარის იგნორირება და ეს არ ხდება მხოლოდ მედიაში. მაინტერესებს რატომ? ეს არის თვალის დახუჭვა არსებულ პრობლემაზე, რომ რეალურად პრობლემა არსებობს ხალხებს შორის?

მეორე კითხვა მაქვს ბატონ შიტოსთან. ხომ არ არსებობს კონფლიქტის გადმოსვლის საფრთხე ჩრდილოეთ კავკასიიდან? დღეს არ გისაუბრიათ ამ თემაზე. ლაფანყურის ოპერაციის მერე კი საკმაოდ დაიძაბა სიტუაცია პანკისის ხეობაში. თქვენი აზრით რა საფრთხეს შეიცავს დღეს ეს რეგიონი და თუ არსებობს ახალი კონფლიქტის საშიშროება?

სალომე ასათიანი, რადიო “თავისუფლება” - კითხვა ალბათ უწინარესად ბატონ დე ვაალთან მექნება. რამდენიმე ჩარჩო, რომელიც მან ასე საინტერესოდ მოხაზა, მაინტერესებს ერთმანეთთან რა ურთიერთ მიმართებაშია. ერთი მხრივ ადამიანებს შორის ურთიერთობები, მეორე მხრივ ამ კონფლიქტების პოლიტიკური კონტექსტი და მათი ინსტრუმენტალიზაცია. უშლის თუ არა ამჟამინდელი ფორმით ეს ჩარჩოები ხელს ერთმანეთს. ვინაიდან მოგეხსენებათ, მოსაზრება, რომ ჩვენ, ქართველებს და აფხაზებს გასაყოფი არ გვქონია და რუსეთია მთავარი აქტორი, არის ნაწილი დომინანტური ნარატივისა, რომელიც მომდინარეობს ჩვენი ამჟამინდელი ხელისუფლებისგან. მე მეჩვენება, რომ ეს შემდეგ გავლენას ახდენს საზოგადოებაზე, ვინაიდან სადისკუსიო სივრცეც იკეტება. სამოქალაქო სექტორის წარმომადგენლები ალბათ სადღაც ხვდებიან ერთმანეთს და საუბრობენ, მაგრამ მედიაში, რომელსაც უნდა უსმენდეს საზოგადოება, ამ თემის განხილვა არ ხდება. სწორედ იმიტომ რომ გავლენიან მედიას ჩვენთან ხელისუფლება აკონტროლებს, ხელისუფლება კი კონფლიქტის სწორედ ამ ვერსიას გვთავაზობს.

გოგი გვახარია - რამდენადაც ვიცი, სომხურ-აზერბაიჯანულ კონფლიქტში რუსეთის მხარეს არ ასახელებენ. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ კონფლიქტი გადაწყდა და უკეთესობისკენ მიდის. თუ ვადარებთ ამ კონფლიქტებს ერთმანეთს, კარგი იქნება თუ ამასაც გავიხსენებთ.

ნინო ბეჟიშვილი, ჟურნალი “ლიბერალი” - აქ დაისვა კითხვა ჩრდილოეთ კავკასიასთან დაკავშირებით, მაგრამ მე მინდა ბატონ ლორენსს ვთხოვო, შეაფასოს რამდენად ადეკვატურია საქართველოს ხელისუფლების პოლიტიკა ჩრდილო კავკასიასთან მიმართებით იმ ფონზე, როდესაც ჩრდილო კავკასია მის მიერ აღიარებული მთავარი მტრის ნაწილია.

ბადრი ქოჩორაძე - მაინტერესებს, რას ფიქრობს ბატონი დე ვალი ჩერქეზულ-აფხაზურ ურთიერთობებზე, რომელიც თითქოს მწვავედება. აფხაზეთის დე ფაქტო პრეზიდენტმა რამდენიმე განცხადება უკვე გააკეთა ამასთან დაკავშირებით. მეორე კითხვაც ბატონ დე ვალთან მაქვს - რას ფიქრობთ შიდა რუსულ სეპარატიზმზე? ვგულისხმობ სტავროპოლის მხარისა და დაღესტნის ურთიერთობას, როდესაც სტავროპოლის მხარის ხელისუფალნი ხელს უშლიან დაღესტნიდან შიდა მიგრაციას. ეს ნიშნავს თუ არა იმას, რომ რუსეთი ნებისით თუ უნებლიედ იძულებულია წავიდეს ჩრდილოეთ კავკასიიდან და დაიტოვოს რამდენიმე ანკლავი, ვთქვათ, აფხაზეთი? და შეკითხვა ბატონ შიტსს - რატომ არ აღიარებს სომხეთი ყარაბაღის დამოუკიდებლობას ოფიციალურად?

მარინა ელბაქიძე - კითხვა ეხებოდა იმას, რატომ ხდება კონფლიქტის მხარის იგნორირება. და რატომ არ ვაღიარებთ, რომ კონფლიქტი არის ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური. ცხადია ხელისუფლება ამას აღიარებს, უბრალოდ მიაჩნია, რომ ამ განაცხადში ძირითად მხარედ მაინც ჩანს რუსეთი. რა მოტივაცია აქვს ამისთვის ხელისუფლებას? ძირითადი მოტივაცია არის პოლიტიკური განაცხადი, რომ რუსეთი არის მთავარი მტერი და მჩაგვრელი, საქართველო არის დაჩაგრული და საერთაშორისო საზოგადოებამ მხარი უნდა დაუჭიროს და მიეხმაროს საქართველოს ამ კონფლიქტების მოგვარებაში. 2008 წლის ომის შემდეგ განსაკუთრებით ცხადი გახდა ეს განაცხადი, გაჩნდა ასეთი ფრაზაც, რომ მოხდა ქართულ-აფხაზური, ქართულ-ოსური კონფლიქტის საერთაშორისო დონეზე გატანა. თითქოს საერთაშორისო დონეზე გატანა დააჩქარებდა ამ კონფლიქტების მოგვარებას. თუმცა ჩემი აზრით ამან უფრო შორი გახადა მოგვარების პერსპექტივები. არ ვიცი ხვალ და ზეგ რა მოხდება მსოფლიო პოლიტიკაში, მაგრამ დღევანდელი გადასახედიდან 2008 წლის მოქმედებების გამო ამ საკითხის მოგვარების უფრო რთული მდგომარეობა გვაქვს, ვიდრე მანამდე იყო.

ქართული კონფლიქტების შემთხვევაში რუსეთის როლი აქტიურად განიხილება. სომხურ-აზერბაიჯანულ კონტექსტში ის ასე ხშირად არ მოიხსენიება. მაგრამ რამდენიმე ექსპერტის მოსაზრება წამიკითხავს, სადაც სწორედ რუსეთს სდებენ ბრალს, რომ მოახდინა ყარაბაღის კონფლიქტის პროვოცირება. უფრო სწორად, მაშინ, როდესაც იწყებოდა ეს კონფლიქტი, რუსეთს შეეძლო აერიდებინა ის, მაგრამ მან ხელი არ შეუშალა და ცოტა წაახალისა კიდევ. მინდა ყურადღება მივაქციოთ, რა საერთო აქვს ან რა განასხვავებს ამ კონფლიქტებს, სამივე საზოგადოებაში საზოგადოების დიდი ნაწილი, დაახლოებით 50% არის კონფლიქტის მშვიდობიანად მოგვარების მომხრე. ეს არის ერთგვარი პოტენციალი. ამ მზაობის დროს აუცილებელი არ არის მან მესამე აქტორზეც იფიქროს. საზოგადოების დონეზე ეს ხედვა

არსებობს. თუმცა სამივე საზოგადოებაში არსებობს მცირე ნაწილი, რომელიც ფიქრობს, რომ ეს კონფლიქტები მშვიდობიანად არ მოგვარდება და ძალისმიერად უნდა გადაწყდეს.

გიორგი კანაშვილი - ქალბატონმა სალომემ აღნიშნა, რომ რატომღაც ამ ნარატივების კულტივაცია მაინცდამაინც დღევანდელ ხელისუფლებას გადავებრალეთ. გეთანხმებით იმაში, რომ რუსული ნარატივი ქართულ-რუსული ანტაგონიზმისა განსაკუთრებულ სიმძაფრედ წარმოგვიდგინა დღევანდელმა ხელისუფლებამ. თუმცა თუ შევხვდებით იმ ადამიანებს, რომლებიც მონაწილეობდნენ საომარ მოქმედებებში აფხაზეთში, მათი უმეტესობა იტყვის, რომ ის არ ყოფილა აფხაზეთთან საომრად, რომ ომობდნენ რუსებთან ან ჩრდილოკავკასიელებთან. რა თქმა უნდა ჩვენმა ხელისუფლებამ ამას წაკრა ხელი კიდევ ერთხელ, მაგრამ ჩემი აზრით ფსიქოლოგიური მომენტებიც არის. რაც შეიძლება იმით აიხსნას, რომ არაკომფორტულია, როგორც ყარყარაშვილი იტყოდა, “ერთი სტადიონ ხალხთან” ომის წაგება არაკომფორტულია. ეს ნარატივი აქამდეც საკმაოდ იყო გამჯდარი. ეს კარგად გამოიყენა ჩვენმა ხელისუფლებამ დაკიდევ უფრო გაამძაფრა და სხვა ჭრილში გადაიყვანა.

რაც შეეხება რუსეთის ფაქტორს სომხურ-აზერბაიჯანულ კონფლიქტში, ვფიქრობ რომ შეიძლება ეს პოლიტიკურ დონეზე არ არის გამოტანილი და ალიევს მგონი ყოფნის საიმისოდ გამჭირაობა, რომ ჩვენი ხელისუფლებ ის მსგავსად არ ეცადოს რუსეთის შემოყვანა კონფლიქტში, თუმცა საზოგადოებრივ დონეზე რუსეთის ფაქტორს აზერბაიჯანშიც ხშირად ესმევა ხაზი. ასე რომ რუსეთი გარკვეული დოზით ყველგან ფიგურირებს.

გოგი გვახარია - მე შევეცდები არა ამ მითის გამართლებას, არამედ გაგებას. ჩემი აზრით, ვინც მოიგონა ეს იდეა, საუბარი იყო იმაზეც, რომ აფხაზი რომ წარმოდგენილიყო პირველ მტრად, ეს კიდევ უფრო გადადებდა კონფლიქტის მოგვარებას მომავლისთვის, რადგან ეს კიდევ უფრო გაამძიერებდა აფხაზის, როგორც მტრის სახის წარმოჩენას ქართულ საზოგადოებაში. ჩვენ ვყოფილვართ ასეთ შეხვედრებზე და როგორც კი იცვლება რუსეთის ფაქტორი აფხაზური ფაქტორით, მაშინვე ჩნდება ახალი მითები აფხაზეთზე. არის საშიშროება და ვფიქრობ ამ შიშმაც შეუწყო ხელი ამ მითის შექმნას, რომ ეს კიდევ უფრო ვერ გადაწყვეტდა პრობლემას, რადგან გაძლიერდებოდა აფხაზის, როგორც მტრის ხატი. როდესაც ორი ადამიანი ჩხუბობს, იმის იმედით, რომ ოდესმე შერიგდებიან, შეიძლება მესამეს დააბრალო ყველაფერი. რა თქმა უნდა ეს ინფანტილიზმის გამოვლინებაა, მაგრამ იმედი, რომ კონფლიქტი გადაწყდება, აქ არის.

ახლა სიტყვას გადავცემ ჩვენს სტუმრებს.

ლორენს შითსი - ვის არ გამოაქვს რუსეთის როლი სომხურ-აზერბაიჯანულ კონფლიქტში? აზერბაიჯანში, როგორც ხელისუფლება ისე ოპოზიცია რუსეთს მაინც ასახელებს როგორც მთავარ შემაფერხებელს სომხეთთან კონფლიქტის მოგვარების პროცესში. მთავარი ის არის, რა ხდება ამ წუთას. ეს არის გაუარესებული მდგომარეობა სომხეთსა და რუსეთს შორის, რომელიც საერთაშორისო თვალისთვის შეუმჩნეველია. ჩვენ ვიცოდით, რომ პრეზიდენტ სარქისიანსა და მაშინდელ პრემიერ-მინისტრს, პუტინს შორის იყო საკმაოდ გრილი ურთიერთობა. ამის პირველი ნიშნები იყო 2009 წლის ივლისში, აგვისტოს ომიდან ერთი წელიც არ იყო გასული, სააკაშვილი იყო მიწვეული სომხეთში. ის წარმოჩენილი იყო როგორც გმირი, დააჯილდოვეს სომხეთის მედლით. რამდენიმე დღე დარჩა იქ, დაუთმეს პირდაპირი ეთერი. ამას ძალიან ცუდი გამოხმაურება მოჰყვა რუსეთის მხრიდან. სარქისიანმა ევროპის მიმართულ-ლებითაც დაიწყო მუშაობა. ყოველდღიურ რუსულ გაზეთში, “კომერსანტში” გამოქვეყნდა

განმარტება, თუ რატომ გადაწყვიტა სომხეთმა ამ მიმართულებით წასვლა. მე ვმონაწილეობდი სომხეთის ევროპული კვლევების ცენტრის მიერ ორგანიზებულ შეხვედრაში და მთავრობის და პოლიტიკური წრეების მხრიდან პირველად ღიად ითქვა, რომ რუსეთი ბლოკავს კონფლიქტის მოგვარებას და აზერბაიჯანისკენ გადადგმულ ნაბიჯებს. ალბათ ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ასპექტი ამ საქმისა ის არის, რომ სამი დღე დასჭირდა რუსეთის ფედერაციას კომენტარის გასაკეთებლად საფაროვის ექსტრადიციაზე და მის გაშვებაზე აზერბაიჯანში. ამან დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია და გააუარესა სომხეთსა და რუსეთს შორის ურთიერთობა. თეთრმა სახლმა და ევროკავშირმა პარასკევს გააკეთეს კომენტარი, კრემლს ორშაბათამდე დრო დასჭირდა კომენტარის გასაკეთებლად.

რაც შეეხება აზერბაიჯანს, იქაც არის კომერციული ინტერესები, რომლებიც შეიძლება იქნეს დათმობილი რუსეთთან ურთიერთობის დასაღაგებლად. სომხეთის ელექტროქსელი მაინც უფრო ატომურ ელექტროსადგურებზეა დამოკიდებული, მაგრამ გაზის მიწოდებას რუსული კომპანიები აკონტროლებენ.

იკითხეთ, რამდენად არსებობს ახალი კონფლიქტების საფრთხე იმ ძალისგან, რომელიც შემოდის ჩრდილო კავკასიიდან საქართველოს ტერიტორიაზე. თუ გავითვალისწინებთ ბოლო დროს განვითარებულ მოვლენებს საქართველოს საზღვარზე, ეს საშიშროება არსებობს, მაგრამ არა ვარ დარწმუნებული რა კარტი უნდა გაათამაშოს ახლანდელმა ან მომავალმა მთავრობამ. თუ გადაწყდება, რომ მეამბოხეები საქართველოს ტერიტორიაზე შემოიყვანონ, გამარჯვების ფორმულაც არ იარსებებს. თუ ცეცხლი გაიხსნება, ეს წამგებიანი იქნება როგორც ხალხისთვის, ისე მთავრობისთვის. მაგრამ თუ აღიკვეთება ამ ხალხის გადმოსვლა, ეს ჩაჯდება რუსულ ნარატივში, რომელიც არა მარტო ოფიციალური წრეებიდან მოდის, არამედ რუსეთის ფსბ-ს ხელმძღვანელისგან, რომელმაც რამდენჯერმე ახსენა, რომ საქართველო იყენებს ალ-ქაიდას წამომადგენლებს. ჩვენ არ გვავიწყდება, რომ თავის დროზე, ერთერთი ფაქტორი, რამაც საქართველოს რუსეთთან მიერთება გადააწყვეტინა, ჩრდილოეთ კავკასიიდან მომავალი საფრთხე იყო.

საკითხები, რომლებიც სტრატეგიაშია მოცემული [საქართველოს სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ: ჩართულობა თანამშრომლობის გზით], კანონითაც შეიძლება დადარეგულირებულიყო. სტრატეგიასთან დაკავშირებით წინააღმდეგობა უნდა ყოფილიყო ხალხის მხრიდან, მაგრამ არ ვიცი, მთავრობას ან ოპოზიციას მიაჩნია თუ არა, რომ სტრატეგია ტერიტორიულ მთლიანობაზეა ორიენტირებული. იმიტომ რომ ეს არ არის ჟენევის მოლაპარაკებების თემა. პირველი თემაა უსაფრთხოება, მეორე - ჰუმანიტარული. ტერიტორიული მთლიანობა ისედაც აღიარებულია მთავრობის დონეზეც, თუმცა ამ საკითხის მოგვარება დღეს შეუძლებელია.

თომას დე ვალი - მოკლე კომენტარს გავაკეთებ. სხვადასხვა თემებია. ნაბიჯი, რომელიც აუცილებლად დაიმსახურებს საერთაშორისო კრიტიკას. “მემკვიდრეობის პარტიას” [სომხეთი] ჩამოყალიბებული აქვს პროექტი საფაროვთან დაკავშირებით. ორი მიმართულებაა. ერთ ჯგუფს მიაჩნია, რომ უნდა აღიარონ ყარაბაღის დამოუკიდებლობა, მეორე ჯგუფს მიაჩნია, რომ ეს ტერიტორია უნდა აღიარონ როგორც სომხეთის ისტორიული ნაწილი. 1989 წელს სომხეთმა გამოაცხადა კავშირი. ორი წლის მერე ყარაბაღმა გამოაცხადა დამოუკიდებლობა. ხუმრობენ, სომხეთისგან გამოაცხადეს დამოუკიდებლობაო? რა აფერხებს აზერბაიჯანს? ალბათ თვითმკვლელობის ტოლფასი იქნება მისი მხრიდან ომის წამოწყება. მუქარა ადვილია, მაგრამ ამ ნაბიჯზე თუ წახვალ, შეიძლება ყველაფერი დაკარგო.

რამდენიმე ისეთი შეკითხვაც დაისვა, რომელზეც არ ვარ კომპეტენტური, რომ პასუხი გავცე.

აფხაზურ-ჩერქეზული თემა ძალიან სერიოზულია. ამას ალბათ ცალკე დისკუსია დასჭირდება, ისევე როგორც ჩრდილოეთ კავკასიის თემას, ზოგადად. სამწუხაროდ, ჩვენი დისკუსია სრულდება და მხოლოდ ზოგადი კომენტარებით შემოვიფარგლები. ჩვენ გერმანულ ფონდში ვიმყოფებით და ბისმარკის ერთი გამონათქვამი მახსენდება. მისი მთავარი იდეა ის არის, რომ დრო კურნავს კონფლიქტს. ის ხალხი, ვინც კონფლიქტი წამოიწყო, მოკვდება, გავა ხანი და კონფლიქტი თავისით მოგვარდება. და მეორე - ტრუმანმა თქვა, რომ თუ გინდა პრობლემის მოგვარება, ის უნდა გააფართოვო და განაზოგადო. ეს კონფლიქტი უფრო დიდ „ყუთში“ უნდა ჩაიდოს, შეიძლება ევროპულ „ყუთში“, ან იქ, სადაც დიდი სიმართლე იქნება მოთავსებული, უფრო ფართო გეოპოლიტიკური ელემენტი, უფრო მეტი უსაფრთხოება, პოლიტიკური ელემენტი, რომელიც უფრო ფართო პოლიტიკურ ხედვაზე იქნება დაფუძნებული. ამას დაჭირდება სტრატეგიული ხედვა პოლიტიკოსებისგან და მოსახლეობის მობილიზება და გამოყენება, როგორც ინსტრუმენტისა. ეს ცვლილებები უნდა გამოჩნდეს ხალხში და საბოლოო ჯამში ამან პოლიტიკოსებშიც უნდა შეცვალოს რაღაც. ყველას სწრაფად გვინდა შედეგის დანახვა, მაგრამ ამას ხანგრძლივი მუშაობა სჭირდება და ალბათ ჩვენი შვილებისთვის უნდა ვიმუშაოთ.

მარინა ელბაქიძე - არანაკლებ მნიშვნელოვანია საკითხი, არის თუ არა პირველი რანგის მნიშვნელობის საკითხი საქართველოში კონფლიქტების მოგვარება. ჩემი აზრით, რასაც დღეს ვხედავთ პოლიტიკურ დონეზეც და საზოგადოების დონეზეც, კონფლიქტის მოგვარება, როგორც ჩანს, დღეს არ არის პირველი რანგის მნიშვნელობის საკითხი. რაც შეეხება ოფიციალურ პოზიციას და ხელისუფლებას, რა მამღლევს ამის თქმის საშუალებას - კონფლიქტის მოგვარების თემა ფაქტობრივად არ ჟღერს. წინასწარჩვენო პერიოდში ყველაფერზე ლაპარაკობენ ამ თემის გარდა. ზოგადად შეიძლება ახსენონ ტერიტორიული მთლიანობა და ა.შ, მაგრამ ხელისუფლებისგან ან რომელიმე პოლიტიკური პარტიისგან ძალიან იშვიათად გაიგებთ კონკრეტულად გაწერილ გეგმას. დღეს ეს არ არის პირველი რანგის პრობლემა ხელისუფლებისთვის, იმიტომ რომ ეს არის მტკივნეული საკითხი. ვერ გვპირდებიან, იმიტომ რომ იციან, ვერ მოაგვარებენ.

წინა არჩევნების დროს ეს დაპირებები გაისმოდა. მას შემდეგ ჩამოვხსენით ბანერები, სადაც ეწერა, რომ უნდა გვახსოვდეს აფხაზეთი. როგორც ჩანს, აღარ უნდა გვახსოვდეს. შეიძლება პროპაგანდისტული მანქანა ამ შემთხვევაში სწორად იქცევა კიდევ, თუმცა სხვა კონტექსტებს გვთავაზობს ამ მიმართულებით.

ეს არც საზოგადოებისთვის არის პირველი რანგის პრობლემა. პირველ ადგილზე სოციალურ-ეკონომიკური საკითხები მოდის. ამიტომაც არის, რომ ხელისუფლება და პოლიტიკური პარტიებიც შესაბამისად რეაგირებენ. მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ეს საკითხი საერთოდ გვერდზეა გადადებული. ეს არის მტკივნეული და მნიშვნელოვანი თემა, განსაკუთრებით დევნილებისთვის, რომლებიც საკმაოდ რთულ მდგომარეობაში იმყოფებიან. რაც შეეხება იმას, საიდან უნდა წამოვიდეს ინიციატივა, ქვემოდან თუ ზემოდან, ზემოთ ჯერჯერობით არაფერი ხდება. ჟენევის შეხვედრები, თავისთავად კარგია რომ არის და მიმდინარეობს, მაგრამ იქ არაფერი წყდება. ამის მიუხედავად, მაინც სჯობს რაღაც ფორმით იყოს პოლიტიკურ დონეზე შეხვედრები, ვიდრე საერთოდ არ იყოს.

გოგი გვახარია - ეს ხომ არ ნიშნავს იმას, რაც ბატონმა თომასმა თქვა, რომ დრო წყვეტს კონფლიქტებს.

მარინა ელბაქიძე - დრო წყვეტს რაღაც აზრით, მაგრამ გააჩნია რას ვგულისხმობთ კონფლიქტში. მეორე მხრივ, ყოველდღიური სოციალური, ეკონომიკური პრობლემებიდან გამომდინარე, ეს პრობლემები ორივე მხარეზე მეტნაკლებად მოქმედია. ვგულისხმობ აფაზეთიდან სამკურნალოდ ჩამოსვლას, გალში გადადის ქართული მოსახლეობა, ენგურის ხიდზე მოძრაობაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ხალხს სჭირდება რაღაც ფორმით კონტაქტი. გალში ცხოვრობს ქართული მოსახლეობა. რჩება საკითხები, რომლებიც ომამდეც იყო და ახლაც არის. საზოგადოებებს უერთმანეთოდ არ გამოსდით არსებობა, ისინი მიბმულნი არიან ერთმანეთზე პოლიტიკურადაც და ყოველდღიური ცხოვრებითაც. და ამ ადამიანების ცხოვრება გვახსენებს, რომ ეს პრობლემა არსებობს და ხალხი მის გადასაჭრელად მზად არის. გარკვეული საზოგადოების დონეზეც, ეკონომიკური, კულტურული ურთიერთობების დასამყარებლად მზაობა არის. ჰუმანიტარული საკითხების გადაწყვეტისთვის ღია ვართ.

შემოთავაზება ევროკავშირის მხრიდან „ჩართულობა აღიარების გარეშე“, რომლის ფორმატშიც შეიძლება ჩაჯდეს და მოგვარდეს ხალხის აი ეს მოთხოვნილებები, მიუღებელია ოფიციალურ დონეზე, როგორც საფრთხე, რომელიც გაამყარებს აფხაზეთის დამოუკიდებლობას.

გიორგი კანაშვილი - თუ შეიძლება ომის სიკეთეზე ლაპარაკი, ერთადერთი ალბათ ის შეიძლება იყოს, რომ იმედი მაქვს ამ გზას აღარ დავადგებით. დღეს ვაკვირდებით რევანშის სხვა ფორმას, არა მილიტარისტულს, არამედ დამყარებულს იმაზე, რომ ჩვენ განვვითარდებით, გავმდიდრდებით, თქვენ კი იყავით ჩამყაყებულ რუსეთთან ერთად. ვფიქრობ, რომ აფხაზებსაც და ოსებსაც ეხებათ ეს რაღაც კუთხით.

გოგი გვახარია - დავასრულოთ დისკუსია. გმადლობთ.